

МОДАТА ПРИ ИМЕНАТА В БЪЛГАРСКИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЧНИ КОНСТРУКЦИИ ОТ ТИПА *X КАТО Y*¹

Марияна Карталова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

NAMING TRENDS IN PROPER NAMES IN BULGARIAN PHRASEOLOGICAL UNITS SUCH AS *X AS Y*

Mariyana Kartalova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article at hand explores the naming trends in the group of phraseological expressions in the Bulgarian language. Similes are characterized by a stable lexical composition, similarly to the rest of the phraseological units. However, since the individual makes a comparison using what is familiar and known as a base, the examined components are also subject to innovation – names of fairytale characters, sportspeople, actors, etc. are preferred instead of those of divine beings and those typical for our people.

Key words: naming trends, simile, Bulgarian language

От древни времена хората, в частност и българският народ, вярват, че избраното име е свързано с характера, чертите и съдбата на новороденото. Често родителите, които са вярващи християни, избират за детето име на светец, тъй като се надяват, че той ще бъде негов закрилник през целия му земен път. Въпреки че именуването е съвкупност от разнородни индивидуални и субективни разсъждения, основният мотив за предпочитането на определен преномен (лично име) е той да бъде харесван. А *харесването* съчетава в себе си множество особености, напр. оригиналност, загадъчност, уникалност, пожелание, защита и т.н.

¹ Настоящият доклад се осъществява благодарение на проект: Договор № НИ15-ФЛФ-015, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Докато в миналото даването на име може да се определи като механичен акт, то в наши дни антропонимната номинация на човека е изключително важен и отговорен процес. Все по-често се забелязва употребата на *идолни имена*, т.е. родителите кръщават децата си на музиканти, известни исторически и политически личности, актьори, литературни и анимационни герои и др., но не е прекъсната и семейната традиция в именуването – детето да носи името на дядото или бабата по бащина или майчина линия.

В основата на проучването са поставени актуализацията и предпочитанията на личните имена от българите в определен тип единици, за вещавани от поколение на поколение. По отношение на структурата и лексемния състав фразеологичните конструкции се оказват едни от най-устойчивите и „застинали“ съчетания в езика, т.е. техните компоненти трудно могат да бъдат променени и затова подобен вид съчетания се използват в готов вид и с преосмислено значение. Но е трудно да се говори за абсолютна статичност, тъй като езикът е „известен“ със своята динамика. Общият брой на изследваните фразеологизми, съдържащи антропоним, надвишава 310 единици. За целта на изследването са използвани само лексикографски източници, като ексцерпцията е извършена от *Фразеологичен речник на българския език* (София, т. I и II, 1974/1975), *Устойчивите сравнения в българския език* (София, 1986), *Устойчиви сравнения (български, руски, английски, немски, френски)* (Благоевград, 2008), *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език* (Пловдив, 2013).

В центъра на проучването попадат единствено единици *X като У*, т.е. такива, които имат компаративен характер. Въпреки че в езиковедската литература са утвърдени различни термини за назоваването им (напр. традиционни сравнения, устойчиви, фразеологизирани, лексикализирани, сравнения от общ езиков тип и др.), ние се придържаме към използването на концепта **образни сравнения** (ОС). На мнение сме, че употребата на понятието „устойчиви сравнения“ е неточна, понеже при съпоставителния анализ на тази група единици се забелязва загубата на устойчивост и липса на необходимото преосмисляне на целия израз.

Един от проблемите, които не са достатъчно изследвани в българското езикознание, е апелативизацията на личните имена. Това е важно явление не само за лексикологията, но и за морфологията, синтаксиса, лингвокултурологията. Най-често нарицателната употреба на личните имена намира поле във фразеологията, където наблюдаваме обратен на онимизацията процес.

Мотивът да изберем тази група единици, е, че хората сравняват с познатото и известното; това, което е част от близкото им обкръжение и ежедневие. Образите, които влизат в ролята на компаратум, могат да бъдат твърде разнообразни, което се възприема като показател за широкия мироглед на човека, неговата по-задълбочена информираност за предмети, явления и лица както от обективната, така и от субективната действителност.

Образните сравнения съставляват значителен пласт от активно употребяемите единици на езика, явяващ се значителна част от лексикалното му богатство. Те формират система от изразни средства, в които с особена нагледност се проявява т. нар. вътрешна форма на езика.

Ако трябва дори бегло да сравним имената в споменатите лексикографски източници, прави впечатление, че за период от 40 години се появяват оними на футболисти, актьори, популярни личности, както и на анимационни герои. Във *Фразеологичен речник на българския език* сред най-фреквентните са имената от Библията, фолклора и литературата (напр. *Адам, Ева, Тома, Лазар, Настрадаин Ходжа, Хитър Петър, Бай Ганьо* и др.), докато в „*Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език*“ на преден план излизат лични имена като **Шумахер** (*бърз като Шумахер*); **Бил Гейтс** (*богат като Бил Гейтс*); **Брад Пит** (*красив като Брад Пит*); **Слави Трифонов** (*викам като Слави Трифонов, висок като Слави Трифонов*); **Арнолд Шварценегер** (*як като Арнолд Шварценегер*) и т.н. Това е доказателство, че хората сравняват с неща, които са неразделна част от тяхното ежедневие и които познават добре. Използвам думата *сравняват*, защото онимите влизат най-вече в рематичната част на образните сравнения, напр.

*красива като Снежанка,
силен като Херкулес,
красива като Афродита,
красив като Аполон,
умен като Айнщайн* и т.н.

Апелативизацията на личните имена може да възникне в няколко случая – първо, когато денотатът на името придобие достатъчна известност сред представителите на един езиков колектив и второ, когато името престане да се свързва само с един субект и стане типично за група от субекти (напр. байганьовци, донкихотовци, отеловци, донжуановци и др.).

Изменението в значението на антропонима се дължи както на метафоричен, така и на метонимичен пренос на собственото име върху друг предмет, явление или лице. Но основен способ за формиране на смисъла на апелативните наименования е метафоричният пренос. На такъв пренос се подлагат имена на библейски и митологически персонажи, литературни герои, както и исторически личности.

Нарицателната употреба на имената е насочена предимно към охарактеризирането на човека и неговата дейност. Те могат да означават и да идентифицират дадени реалии от **телесни характеристики** (напр. *маниери, външен вид, недъзи* и др.); **развитието на човека** (напр. *житейски етапи, възраст, произход*); **семейни отношения**; **психични характеристики на личността** (*емоционални преживявания, интелект, черти на характера* и т.н.).

Образността на сравненията произтича именно от рематичната част (образ, избран за сравнение), което може да се анализира като вид разгърната метафора. Образът в повечето ОС е монолексмен и е продукт от асоциативното мислене на човека.

Отпреноменните нарицателни, които са свързани с човека, най-често са следните:

– **с красотата, хубостта**

красив като *Ален Делон*; красив като *Аполон*; красива като *Нефертити*; красива като *Снежанка*; красива като *Ева*; хубава като *Венера*; хубава като *Златното момиче* и др.;

– **с грозотата и недъзите**

грозен като *Юда*; грозна като *Баба Яга*; грозен като *Квазимодо* и т.н.;

– **с силата и смелостта**

силен като *Супермен*; силен като *Зевс*; силен като *Херкулес*; смел като *Батман*; смел като Д' Артанян; як като *Силвестър Сталон* и др.;

– **с социалното положение на човека**

богат като *Крез*; беден като *Йов*; беден като *Лазар*; богат като *Бил Гейтс*; богат като *Рокфелер* и т.н.

В представените компаративни конструкции прави впечатление, че един признак или едно действие могат да се асоциират с различни имена. В голяма част от регистрираните ОС приписваните характеристики са обективно притежавани от лицата, с които се свързват (напр. всеизвестен факт е, че в представите на хората, а и от наличните описания Баба Яга е грозна; Снежанка и Златното момиче са краса-

вици; Рокфелер и Бил Гейтс са известни със своето богатство и т.н.). При проучването сравнителни единици е налице загуба на устойчивост и липса на необходимата идиоматичност (т.е. лексикалното значение на целия израз не трябва да е сбор от семантиките на компонентите, които го изграждат).

Спрямо компаратума (образа, с който сравняваме) образните сравнения могат да се разделят в три условни групи:

1) ОС, при които имаме напълно мотивиран образ/сравняемо (напр. *бял като сняг, бърз като Супермен, нахален/нагъл като Хитър Петър, стиснат като Чичо Скрудж, живее като Тарзан, пише като Шекспир, умен като Айнщайн* и др.);

2) ОС, при които имаме непълна мотивираност на сравняемото (напр. *свеж като кукуряк, красив като на картина* и т.н.);

3) ОС, при които образът е немотивиран (напр. *гол като сокол, умен като игумен, прост като фасул* и др.).

Всички ексцерпирани ОС, съдържащи като компаратум антропоним, се отнасят към първата група. При тях избраният образ е ясно мотивиран, цялата конструкция не се подлага на преосмисляне и имаме пълна загуба на идиоматичност. Тъй като имената, влизащи в състава на компаративните конструкции, са добре познати, не е необходимо човек да притежава по-специфични знания за конкретната личност, за да се разбере семантиката на израза. Друг извод, който можем да изведем, е, че на антропонима се приписва това действие или състояние, с което то е най-известно сред общността.

В **Речника**, приложен към монографията *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език* от Борян Янев, са регистрирани имена, които са добре известни на широката аудитория и при сравненията напълно отсъства преосмислянето. Такива имена са например *Дон Корлеоне, Ален Делон, Сократ, Батман, Супермен, Александър Велики, принцеса Даяна* и др. Такива преномени липсват в останалите използвани източници. На тази база може да говорим за *мода при избора на име* – докато през 70-те години на миналия век се забелязва придържане към „родното“, то през ХХI век навлизат имена на *състезатели, футболисти, актьори, богове* и др. Подкрепям и схващането на автора, че подобни единици не са строго фразеологични и биха могли да се изучават от лингвокултурологията или когнитивната лингвистика, тъй като част от необходимите признаци за една ФЕ се губят. Иновативност и смяна на имената се наблюдава предимно сред сравненията, където се предпочитат едновременно модерни и популярни сред широката аудитория имена.

Актуализацията и замяната на имената, наблюдавани сред образните сравнения, са резултат от подновяването на самата именна система в езика и от избора на родителите как да кръстят детето си. Иновацията на преномените намира почва и е интересна не само за антропонимията, но и за една специална група единици (образните сравнения), където проличава не само „модата“ сред имената, но и образното и асоциативното мислене на индивида.

ЛИТЕРАТУРА

- Кювлиева-Мишайкова 1986:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Устойчивите сравнения в българския език*. [Kyuvlieva-Mishaykova, V. Ustoychivite sravneniya v balgarskiya ezik.] София: БАН, 1986.
- Ничева и кол. 1974 – 1975:** Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, Кр. *Фразеологичен речник на българския език*. т. I и II, [Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik.] София: БАН, 1974 – 1975.
- Холанди 2008:** Холанди, Р. *Устойчиви сравнения (български, руски, английски, немски, френски)*. [Holandi, R. Ustoychivi sravneniya (balgarski, ruski, angliyski, nemski, frenski).] Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2008.
- Янев 2013:** Янев, Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език*. [Yanev, B. Obraznite sravneniya s antropotsentrichen karakter v balgarskiya i angliyskiya ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.